

Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών

---

1. Εισαγωγή στην Οικονομική Ιστορία της Ελλάδας

Οικονομική Ιστορία της
Ελλάδος
(economichistorygreece.net)

Καθ. Γιώργος Αλογοσκούφης
(www.alogoukousis.gr)

Οικονομική Ιστορία της Ελλάδος

Κεντρικός άξονας του μαθήματος είναι η μελέτη της πορείας μετασχηματισμού και ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας από τον 19ο έως τον 21ο αιώνα, καθώς και η μελέτη των προκλήσεων και των κρίσεων που αντιμετώπισε η ελληνική οικονομία σε αυτή την πορεία.

Διερευνώνται οι κύριοι προσδιοριστικοί παράγοντες της εξέλιξης της οικονομίας και δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στο ρόλο και τις αλληλεξαρτήσεις των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών, ιδεών και θεσμών, καθώς και στις επιπτώσεις των γεωπολιτικών συγκυριών, της οικονομικής παγκοσμιοποίησης και της πολιτικής των κυβερνήσεων.

Η διδασκαλία του μαθήματος καλύπτει τις μακροχρόνιες τάσεις των βασικών οικονομικών μεγεθών στο πλαίσιο μιας ευρύτερης προσέγγισης, που καλύπτει τόσο οικονομικούς όσο και κοινωνικούς, θεσμικούς, πολιτικούς και διεθνείς παράγοντες. Αναλύονται επίσης οι τάσεις στη διάρθρωση της παραγωγής, στο ρόλο του κράτους και της επιχειρηματικής δραστηριότητας και οι επιπτώσεις των διεθνών οικονομικών εξελίξεων.

Η εξέλιξη της ελληνικής οικονομίας περιγράφεται με βάση τρεις μεγάλους διακριτούς ιστορικούς κύκλους. Τον κύκλο της ανεξαρτησίας και συγκρότησης του κράτους (1821-1898), το κύκλο της εθνικής επέκτασης και ενοποίησης (1899-1949) και τον κύκλο της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης (1950 έως σήμερα).

Τέσσερα Κεντρικά Ζητήματα στην Οικονομική Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας

Αφού περιγραφεί η εξέλιξη της οικονομίας στην ιστορία της νεώτερης Ελλάδας, με έμφαση στην πορεία των κύριων μακροοικονομικών μεγεθών και των εθνικών, κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών εξελίξεων και θεσμών από τον 19ο αιώνα έως σήμερα, επικεντρωνόμαστε σε τέσσερα κεντρικά ζητήματα:

Πρώτον, στους μετασχηματισμούς τους οποίους υπέστη η ελληνική οικονομία, από μία κατά βάση γεωργική οικονομία στο 19ο αιώνα, σε μία μεταβιομηχανική οικονομία υπηρεσιών στον 21ο αιώνα.

Δεύτερον, στη σχέση μεταξύ εξωτερικών και δημοσιονομικών ανισορροπιών ('δίδυμα ελλείμματα') και νομισματικής πολιτικής, τόσο σε περιόδους πολέμων, όσο και σε ειρηνικές περιόδους. Στα πλαίσια αυτά διερευνούμε και τη σχέση μεταξύ του εξωτερικού δανεισμού και των περιοδικών χρηματοπιστωτικών και συναλλαγματικών κρίσεων τις οποίες βίωσε η ελληνική οικονομία.

Τρίτον, στις δυναμικές αλληλεξαρτήσεις μεταξύ κοινωνικών και οικονομικών ιδεών, συνθηκών, πολιτεύματος, ποιότητας των κοινωνικών και οικονομικών θεσμών, αποτελεσματικότητας του κράτους και πορείας της οικονομίας.

Τέταρτον, στο ρόλο των γεωπολιτικών συγκυριών και των διεθνών αμυντικών και οικονομικών συμμαχιών της χώρας και στη ένταξη στο καθεστώς της παγκοσμιοποίησης.

---

1. Ο Κύκλος της Εθνικής Ανεξαρτησίας και της Συγκρότησης του Κράτους, 1821-1898

Περιλαμβάνει την περίοδο από το αγώνα της ανεξαρτησίας και την ίδρυση του ελληνικού κράτους έως και την εγκαθίδρυση του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου το 1898.

Ο κύκλος αυτός καταλαμβάνει το σύνολο σχεδόν του 19ου αιώνα, μετά την έναρξη του αγώνα της ανεξαρτησίας το 1821 και έχει τρία κεντρικά επιτεύγματα:

Πρώτον, τη δημιουργία και τη συγκρότηση του πρώτου ελληνικού κράτους,

Δεύτερον, την εμπέδωση της εθνικής συνείδησης και την υιοθέτηση της ‘μεγάλης ιδέας’, και,

Τρίτον, τη σταδιακή καθιέρωση των συνταγματικών και δημοκρατικών θεσμών.

Οι κεντρικές αποτυχίες αυτού του κύκλου σχετίζονταν με την οικονομία. Οικονομική στασιμότητα, δημοσιονομική και νομισματική αστάθεια, τρεις διεθνείς ‘πτωχεύσεις’.

Κεντρική αποτυχία υπήρξε και η αδυναμία συγκρότησης ενός αξιόμαχου εθνικού στρατού ο οποίος θα μπορούσε να συμβάλει στην υλοποίηση της ‘μεγάλης ιδέας’, με αποκορύφωμα την ήττα του 1897, η οποία και διευκόλυνε την επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου.

---

2. Ο Κύκλος της Εθνικής Επέκτασης και Ενοποίησης, 1899-1949

Περιλαμβάνει το πρώτο ήμισυ του 20ου αιώνα, από την οικονομική σταθεροποίηση που επέφερε η πολιτική του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου έως το τέλος του εμφυλίου πολέμου το 1949.

Τα τρία κύρια επιτεύγματα αυτού του κύκλου είναι,

Πρώτον, η σημαντική εδαφική επέκταση του ελληνικού κράτους, ώστε να συμπεριλάβει μεγάλο μέρος των περιοχών στις οποίες πλειοψηφούσαν Έλληνες,

Δεύτερον, η ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος των ελληνόφωνων πληθυσμών της ευρύτερης περιοχής, που αρχικά είχαν παραμείνει εκτός της ελληνικής επικράτειας, και,

Τρίτον, η ένταξη της Ελλάδας στη 'δυτική συμμαχία' των πολιτικά φιλελεύθερων οικονομιών της αγοράς που δημιουργήθηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Με αυτή την έννοια υλοποιήθηκε ένα μεγάλο μέρος της 'μεγάλης ιδέας' και διασφαλίσθηκε τόσο η εθνική ενοποίηση όσο και το δημοκρατικό πολιτικό και κοινωνικό καθεστώς.

Κεντρικές αποτυχίες του κύκλου αυτού υπήρξαν ο εθνικός διχασμός, η μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή, τα στρατιωτικά πραξικοπήματα και οι δικτατορίες μετά το 1922, ο εμφύλιος του 1946-1949, η επικράτηση δημοσιονομικής και νομισματικής αστάθειας για μεγάλες περιόδους, καθώς και η 'πτώχευση' του 1932.

---

3. Ο Κύκλος της Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης, 1950 έως Σήμερα

Ξεκίνησε μετά το τέλος του εμφυλίου, το 1950, και διαρκεί έως σήμερα.

Τα τρία κύρια επιτεύγματα του είναι,

Πρώτον, το αναπτυξιακό άλμα της περιόδου 1953-73,

Δεύτερον, το δημοκρατικό και κοινωνικό άλμα μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 1974, και,

Τρίτον, η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση μετά το 1981.

Ο μετασχηματισμός της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας κατά τη διάρκεια αυτού του ιστορικού κύκλου υπήρξε εντυπωσιακός.

Ωστόσο, και στον κύκλο αυτό, όπως και σε όλους τους προηγούμενους, υπήρξαν μεγάλες περιόδους πολιτικής και οικονομικής αστάθειας και σημαντικές εθνικές, πολιτικές και οικονομικές κρίσεις. Σημαντικές αποτυχίες ήταν τα δημοκρατικά και κοινωνικά κενά της περιόδου 1950-1967, η επταετής δικτατορία (1967-1974), το Κυπριακό, η οικονομική επιβράδυνση μετά το 1979 και ο στασιμοπληθωρισμός, η κρίση χρέους του 2010 και η μεγάλη οικονομική καθίζηση της περιόδου 2010-2016.

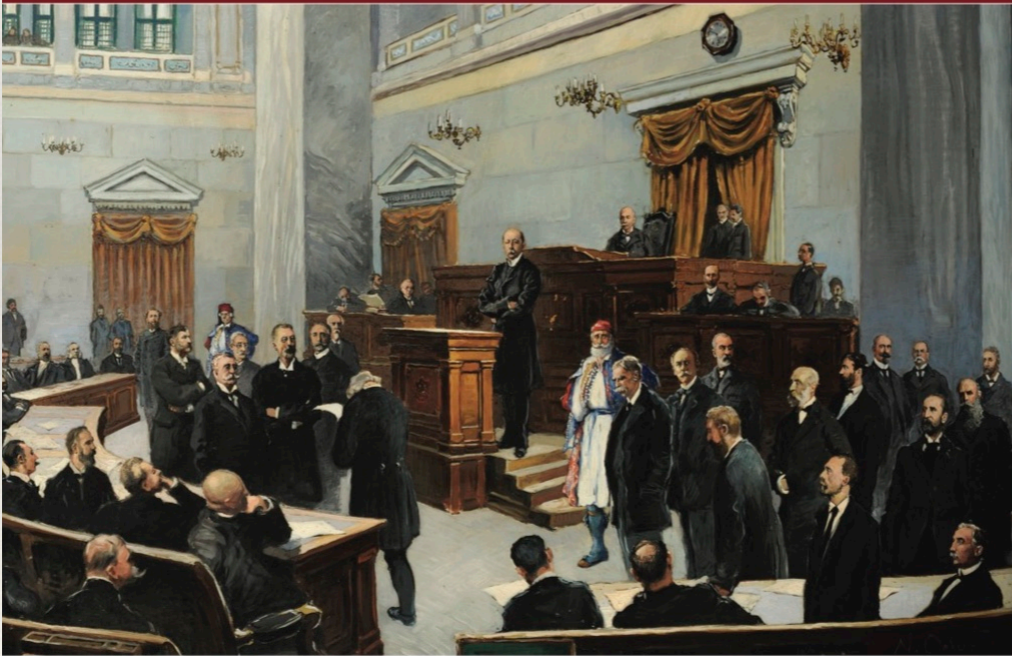
Τρεις Ιστορικοί Κύκλοι του Κράτους και της Οικονομίας

	Θεμελίωση του Κράτους 1833-1898	Εθνική Επέκταση και Ενοποίηση 1899-1949	Οικονομική και Κοινωνική Ανάπτυξη 1950-
Κεντρικά Επιτεύγματα	Θεμελίωση του Κράτους Εθνική Ταυτότητα Συντάγματα και Δημοκρατία	Εδαφικές Επεκτάσεις Ενσωμάτωση Ελληνικών Πληθυσμών Εθνική Ενοποίηση	Οικονομική Ανάπτυξη (1950-73) Αποκατάσταση Δημοκρατίας (1974) Κοινωνική Ανάπτυξη (από το 1974) Ευρωπαϊκή Ένωση (από το 1981)
Κεντρικές Αποτυχίες	Οικονομική Στασιμότητα Δημοσιονομική και Νομισματική Αστάθεια Ύψωση (1826, 1843, 1893) Ήττα του 1897	Εθνικός Διχασμός (1915-1939) Μικρασιατική Εκστρατεία (1920-1922) Πραξικοπήματα και Δικτατορίες (1922, 1925, 1936) Εμφύλιος Πόλεμος (1946-1949) Δημοσιονομική και Νομισματική Αστάθεια Ύψωση (1932)	Δημοκρατικά και Κοινωνικά Κενά (1950-67) Δικτατορία (1967-1974) Κύπρος (1960, 1974) Στασιμοληθωρισμός (1979-92) Ύψωση Χρέους (2010) Ύψωση Καθίζηση (2010-16)

Ιστορικοί Κύκλοι της Ελληνικής Οικονομίας (Εκδόσεις Gutenberg, 2021)

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΛΟΓΟΣΚΟΥΦΗΣ

Ιστορικοί Κύκλοι ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ *Από το 1821 έως σήμερα*

GUTENBERG

Ιστορικοί Κύκλοι της Ελληνικής Οικονομίας

Από το 1821 έως Σήμερα

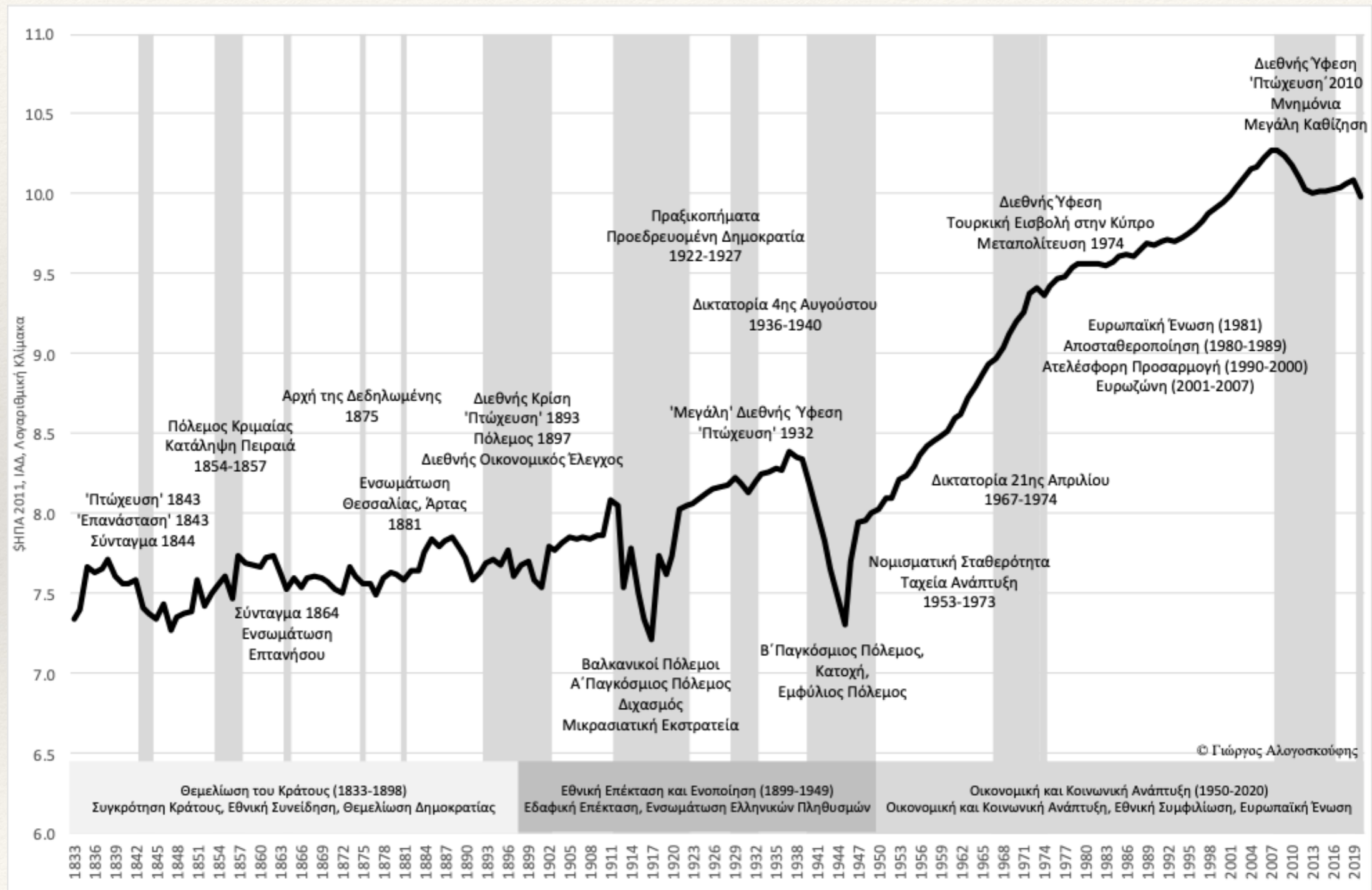
Γιώργος Αλογοσκούφης

Στα διακόσια χρόνια από το 1821, η Ελλάδα κατόρθωσε κερδίζοντας την ανεξαρτησία της, να τριπλασιάσει σχεδόν την εθνική της επικράτεια, σε σχέση με το πρώτο ελληνικό κράτος του 1828, να αυξήσει τον πληθυσμό της κατά 15 σχεδόν φορές και να αυξήσει το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ κατά άλλες 15 φορές. Η διαδικασία αυτή δεν ήταν ούτε αυτονόητη, ούτε αυτόματη ούτε συνεχής. Υπήρξαν θρίαμβοι και καταστροφές, εξωτερικές και εμφύλιες συγκρούσεις, περίοδοι μεγάλης προόδου, περίοδοι στασιμότητας και περίοδοι μεγάλων κρίσεων.

Το βιβλίο αυτό επικεντρώνεται στους κύριους προσδιοριστικούς παράγοντες των μετασχηματισμών και της ανάπτυξης του κράτους και της οικονομίας της νεώτερης Ελλάδας, με ιδιαίτερη έμφαση στο ρόλο και τις αλληλεπιδράσεις των εθνικών, κοινωνικών και οικονομικών ιδεών, θεσμών και πολιτικών, καθώς και στις επιπτώσεις των διεθνών και των γεωπολιτικών εξελίξεων και συσχετισμών.

Η ιστορία της ελληνικής οικονομίας περιγράφεται και αναλύεται με βάση τρεις μεγάλους διακριτούς ιστορικούς κύκλους. Τον κύκλο της εθνικής ανεξαρτησίας και θεμελίωσης του ελληνικού κράτους (1828-1898), τον κύκλο της εθνικής επέκτασης και ενοποίησης (1899-1949) και τον κύκλο της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης (1950 έως σήμερα).

Ιστορικοί Κύκλοι και Εξέλιξη του Πραγματικού κατά Κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας, 1833-2020

Το Πραγματικό Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδος (σε \$ ισοδύναμης αγοραστικής δύναμης και τιμές του 2011)

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Maddison Project, το πραγματικό ετήσιο κατά κεφαλήν εισόδημα της Ελλάδας το 1833 ήταν ίσο με \$1537 (μετρούμενο σε \$ ισοδύναμης αγοραστικής δύναμης, σε τιμές του 2011). Το 2019 βρισκόταν στα \$23937, δηλαδή ήταν υψηλότερο κατά 15,6 φορές.

Το υψηλότερο πραγματικό ετήσιο κατά κεφαλήν εισόδημα σημειώθηκε το 2008, πριν την κρίση του 2010, και ήταν ίσο με \$28908.

Ο μέσος ετήσιος ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης του πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ μεταξύ 1833 και 2016 ήταν 2,0%.

Ωστόσο, ο μέσος ετήσιος ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης τον 19ο αιώνα, μεταξύ του 1833 και του 1899 ήταν μόλις 1,0%. Το πραγματικό κατά κεφαλήν εισόδημα του 1900 ήταν \$1972, μόλις 1,3 φορές υψηλότερο από το 1833.

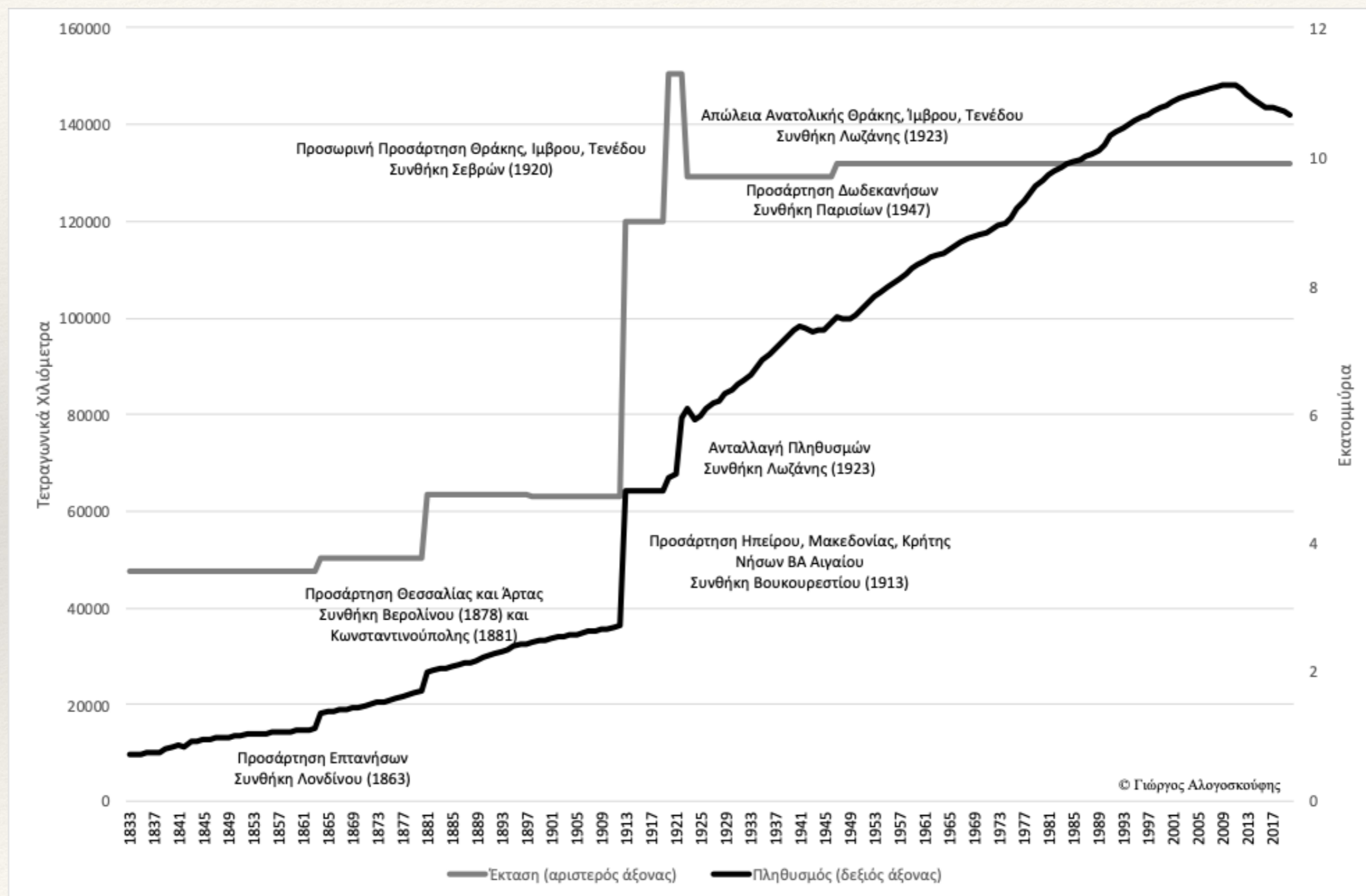
Η περίοδος στην οποία σημειώθηκε η ταχύτερη οικονομική μεγέθυνση ήταν η εικοσαετία 1954-1973, όταν ο μέσος ετήσιος ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης του πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ διαμορφώθηκε στο 6,2%. Με αυτό το ρυθμό το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ διπλασιάζεται κάθε 12 περίπου χρόνια.

Ωστόσο, μετά το 1979 ακολούθησε μία μεγάλη περίοδος σημαντικής επιβράδυνσης έως ότου η Ελλάδα εισέλθει στη ζώνη του ευρώ. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης του πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην περίοδο 1980-1999 διαμορφώθηκε μόλις στο 1,8%. Μετά την είσοδο στην ευρωζώνη ακολούθησε μία περίοδος οικονομικής ευφορίας και μεγέθυνσης, η οποία όμως διακόπηκε απότομα από τη διεθνή ύφεση της περιόδου 2008-2009 και τη κρίση χρέους του 2010. Μετά την κρίση χρέους ακολούθησε η μεγάλη καθίζηση της ελληνικής οικονομίας με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ να μειώνεται μεταξύ 2008 και 2016 κατά περίπου 22%. Η ανάκαμψη έκτοτε υπήρξε αναιμική και διακόπηκε και πάλι από την κρίση του κορωνοϊού το 2020.

Εδαφικές Επεκτάσεις της Ελλάδας, 1832-1947

Η Εξέλιξη της Έκτασης και του Πληθυσμού του Ελληνικού Κράτους, 1833-2020

Η Εξέλιξη της Έκτασης και του Πληθυσμού του Ελληνικού Κράτους, 1833-2020

Η Ελλάδα κατόρθωσε να τριπλασιάσει σχεδόν την εθνική της επικράτεια, σε σχέση με το πρώτο ελληνικό κράτος του 1828 και να αυξήσει τον πληθυσμό της κατά 15 σχεδόν φορές.

Από 47,5 χιλιάδες τετραγωνικά χιλιόμετρα το 1833, το ελληνικό έδαφος σήμερα καλύπτει 132 χιλιάδες τετραγωνικά χιλιόμετρα, αύξηση κατά περίπου 2,8 φορές (277,9%). Το 1864 η Μεγάλη Βρετανία παραχώρησε στην Ελλάδα τα Ιόνια, με την ευκαιρία της ανακήρυξης του Γεωργίου Α' ως Βασιλέα των Ελλήνων. Η Θεσσαλία και μέρος της Ηπείρου ενσωματώθηκαν στο ελληνικό κράτος το 1881, με τη βοήθεια των 'Προστάτιδων Δυνάμεων', κυρίως της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας, ως πράξη εξισορρόπησης για την εδαφική επέκταση της Βουλγαρίας την οποία υποστήριζε η Ρωσία. Η μεγαλύτερη αύξηση σημειώθηκε μετά τους Βαλκανικούς πολέμους όταν, με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου, η Ελλάδα προσάρτησε την Ήπειρο, τη Μακεδονία, την Κρήτη και τα νησιά του ανατολικού και βορειοανατολικού Αιγαίου. Η ελληνική επικράτεια σχεδόν διπλασιάστηκε, καθώς αυξήθηκε κατά περίπου 90%, από 63,2 σε 120 χιλιάδες τετραγωνικά χιλιόμετρα.

Ακόμη μεγαλύτερες αυξήσεις σημειώθηκαν στον πληθυσμό της Ελλάδας, λόγω των εδαφικών επεκτάσεων, άλλων εισροών πληθυσμού και της φυσικής αύξησης του πληθυσμού. Από 720 χιλιάδες κατοίκους το 1833, ο πληθυσμός της Ελλάδας το 2019 ανήλθε σε 10,7 εκατομμύρια κατοίκους, αύξηση περίπου 15 φορές (1486%).

Κατά τον 19ο αιώνα, ο πληθυσμός της ελληνικής επικράτειας υπερ-τριπλασιάστηκε, από 720 χιλιάδες κατοίκους το 1833, σε 2,5 εκατομμύρια κατοίκους το 1898. Τριπλασιάστηκε και πάλι σε 7,5 εκατομμύρια κατοίκους το 1949, παρά τους πολέμους, την κατοχή και τον εμφύλιο. Επιπλέον, λόγω των ανταλλαγών πληθυσμών που συνέβησαν με βάση τη συνθήκη της Λωζάνης, ο πληθυσμός της ελληνικής επικράτειας κατέστη εθνικά πολύ πιο ομογενής. Με την εξαίρεση πολύνεκρων πολέμων, όπως ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και ο εμφύλιος, ο πληθυσμός της Ελλάδας αυξανόταν συνεχώς από το 1833 έως το 2010. Ωστόσο, μετά το 2010, λόγω της σταδιακής γήρανσης του πληθυσμού και της αύξησης της μετανάστευσης, η οποία προκλήθηκε από την 'μεγάλη οικονομική καθίζηση' της περιόδου 2010-2016, ο πληθυσμός της Ελλάδας έχει αρχίσει να μειώνεται.